

Ekologie a cenologie: Světlé lesy, výslunné křovinaté stráně a skály. Převážně na hlinitých živinami bohatých půdách typu rendzin na vápnitých podkladech. Znám ze společenstev svazů *Carpinion*, *Erico-Pinion*, *Quercion pubescenti-petraeae* (diagnostický druh *Pruno mahaleb-Quercetum pubescentis* JAKUCS et FEKETE 1957), popř. *Geranion sanguinei* a podsvazu *Cephalanthero-Fagenion*.

Rozšíření v ČR: Pouze na j. Moravě v Podjí (tam na více lokalitách, převážně však leží-

cích již v Rakousku) a na jediné lokalitě v Bílých Karpatech (dnes nezvěstný). § Δ – Mapy: ŠMARDA XM 1963:41.

Panon. T: 19. B. Karp. step. (Vlčnov, Černá hora). – M: 68. Mor. podh. Vysoč. (údolí Dyje mezi Čížovem a Hardegem).

Celkové rozšíření: Druh s $\pm$ souvislým rozšířením v horském a podhorském stupni Alp a dinárských pohorí ve Slovinsku a Chorvatsku, mnohde sestupuje jako dealpin i do předhůří Alp. Izolovanou arelu má v z. Karpatech na Slovensku; moravské lokality tvoří spojnicí mezi těmito dvěma částmi areálu. – Mapy: MEUSEL et al. 1992:468.

4. *Telekia* BAUMG. – kolotočník *)

Telekia BAUMGARTEN Enum. Stirp. Transs. 3:149, 1816. – Syn.: *Bupthalmum* d. *Telekia* (BAUMG.) REICHENB. Mössler's Handb. Gewächsk., ed. 2, 2:1531, 1828. – *Bupthalmum* sect. *Telekia* (BAUMG.) FIORI in FIORI et PAOLETTI Fl. Anal. Italia 3:294, 1904.

Lit.: HENDRYCH R. (1972): K výskytu *Telekia speciosa* ve Velké Fatě. Preslia 44:178–184. – JÄGER E. J. (1976): Areal und Ausbreitungsgeschichte des Neophyten *Telekia speciosa* (Schreb.) Baumg. Mitt. Flor. Kart. Halle 2/2:40–44. – KNAPP H. D. et HACKER E. (1984): Zur Einbürgerung von *Telekia speciosa* (Schreb.) Baumg. in Mecklenburg. Gleditschia 12:85–106. – DOSTÁLEK J. (1996): Šíření invazních druhů synantropních rostlin podél silnic v Orlických horách a jejich předhůří na příkladu *Anthriscus sylvestris*, *Impatiens parviflora* a *Telekia speciosa*. In: KUCERA J. [red.], František Hrobař – život a dílo, p. 12–21. Dobré. – DOSTÁLEK J. (1997): Změny v rozšíření synantropních rostlin podél silnic na území CHKO Orlické hory. Příroda 10:159–182.

Vytrvalé, statné byliny s válcovitými oddenky. Lodyhy přímé, v hor. části chudě větvené, pýřité. Listy střídavé, na líci olýsalé, na rubu pýřité, dolní řapíkaté, s velkou, celistvou, srdčitě vejčitou až šir. obvejčitou čepelí, na okraji vroubkovaně pilovitou, horní zaokrouhlenou bází přisedlé. Úbory velké, v chudé chocholičnaté latě; zákrov polokulovitý, víceřadý, listeny četné, vejčité až vejčité kopinaté, celokrajné, střechovitě uspořádané, zelené, vnější špičkou ven zahnuté; lůžko úboru vypouklé, s blanitými plevkami. Květy s kalichem redukovaným na úzký blanitý lem; okrajové jazykovité květy samičí, paprskující, s ligulou na vrcholu 3zubou, žlutkově žlutou; květy terče oboupohlavné, s korunou trubkovitou, hnědožlutou. Nažky z okrajových jazykovitých květů i z květů terče $\pm$ stejnotvaré, úzce elipsoidní, oblé nebo mírně smáčklé, podélně oble hranaté, na vrcholu uťaté, se zoubkatým límečkem, bez chmýru. – 2 druhy v j. polovině Evropy. – Entomogam.

Poznámka: **) Rod *Telekia* podobně jako rod *Inula* obsahuje strukturně příbuzné seskviterpenické laktony eudesmanolidy (telekin, isotelekin, isoalantolakton, xantanolid).

1. *Telekia speciosa* (SCHREBER) BAUMG. – kolotočník ozdobný Tab. 4/2

Telekia speciosa (SCHREBER) BAUMGARTEN Enum. Stirp. Transs. 3:150, 1816. – Syn.: *Bupthalmum speciosum* SCHREBER Icon. Descr. Pl. 11. tab. 6, 1766. – *B. cordifolium* W. et K. Descr. Icon. Pl. Hung. 2:117, pl. 113, 1802–1803. – *Telekia cordifolia* (W. et K.) DC. Prodr. 5:485, 1836.

Exsikáty: TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 837. – Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 661. – Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 77. – Fl. Rom. Exs., no 89. – Fl. Siles. Exs., no 1141. – PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 497. – RACIBORSKI Rośl. Polskie, no 773.

Lodyha přímá, 70–200 cm dl., nahore chudě větvená, v hor. části hustě, jinde řídko pýřitá. Listy s čepelí celistvou, srdčitě vejčitou až šir.

vejčitou, (4–)10–40 cm dl., (2–)7–30 cm šir., na okraji vroubkovaně pilovitou, na líci velmi řídko odstále pýřitou drobnými tenkými zašpičatělými vícebuněčnými chlupy, až olýsalou, žlutozelenou až tmavě zelenou, na rubu pýřitou četnými přisedlými žláznatými chlupy a vtoušenými tenkými a zašpičatělými vícebuněčnými chlupy, na žilkách hustě chlupatou, bledě zelenou až šedo-zelenou; hor. listy a listeny šir. klínovitou až zaokrouhlenou bází přisedlé; řapík přízemních a dol. lodyžních listů až 60 cm dl., na lící straně křídlatě žlábkovitý, hustě pokrytý dlouhými tenkými vícebuněčnými chlupy. Úbory v počtu 2–8, skládající chocholičnatou latu, velké, 5–9 cm v průměru; zákrov polokulovitý, 15–45 mm šir., zá-

*) Zpracoval Z. Kaplan

**) Zpracoval J. Harmatha

krovní listeny střechovitě se kryjící, vejčité až vejčité kopinaté, 7–15 mm dl., 4–6 mm šir., tupé, celokrajné. Okrajové jazykovité květy paprskující, s ligulou 10–30 mm dl., ca 1 mm šir., ca 2× delší než zákrov, 3zubou, žlutkově žlutou; terč 2,5–3,5 cm v průměru, květy terče s korunou trubkovitou, hnědožlutou. Nažky ca 6 mm dl. VI–VIII. Hkf.

$2n = 20$ (extra fines)

Ekologie a cenologie: Často je pěstován v parcích a u horských osad, kde nezřídka zplaňuje, zvláště podél vodních toků nebo komunikací. V mnoha případech se zplanění omezuje pouze na prostory nebo bezprostřední okolí zámeckých parků. Zdomácnělé populace se vyskytují v pobřežních křovinách, na lesních světlínách, v příkopech podél lesních silnic, na březích vodních toků, na vlhkých, zvláště horských loukách. Na osluněných stanovištích nebo v polostínu, na hlinitých, čerstvě vlhkých až vlhkých, živinami bohatých, slabě kyselých až slabě zásaditých půdách. Zejména ve společenstvech svazu *Petasition officinalis* a podsvazu *Filipendulenion*.

Rozšíření v ČR: Druh v ČR nepůvodní, nejbližší přirozené výskyty leží na Slovensku v Slánských vrších, na Vihorlatě a v Bukovských vrších. Druh chybí nebo je vzácný ve větší části teplejších území stř., v. a j. Čech a j. Moravy. V některých územích je však šíření druhu až expanzivní a může představovat i nebezpečí pro přirozenou pobřežní vegetaci (např. DOSTÁLEK 1996, 1997). Od kolinního do montánního stupně (min.: Roudnice nad Labem, ca 170–250 m; max.: Šumava, Srní, ca 900 m; Krušné hory, Pernink, ca 850 m).

Poznámka: Kolotočník je jen výjimečně sbírán do herbářů a často je opomíjen při floristické práci. Proto lze předpokládat, že jeho skutečné rozšíření je větší, než uvádí následující přehled. Pro některá území zcela chybějí údaje o výskytu, přestože v nich kolotočník roste zplanělý relativně často.

Trib. 2. *Gnaphalieae* BENTHAM

Jednodomé nebo dvoudomé byliny, mimo území ČR též keře. Listy střídavé nebo vstřícné, vždy celistvé. Úbory heterogamní, jednotlivé nebo ve $\pm$ stažených chocholičnatých květenstvích až hustých hlávkách; zákrovní listeny střechovitě uspořádané, často v několika řadách, často výrazně zbarvené; lůžko úboru nejčastěji ploché až mírně vypouklé, bez plevek. Okrajové květy chybějící nebo samičí, nitovité, zpravidla nepaprskující, žluté nebo nachové až bílé, v jedné nebo několika řadách; středové květy oboupohlavné nebo funkčně samčí, žluté nebo růžové; pylová zrna na povrchu echinátní, bez vnitřní vrstvy exiny. Nažky z okrajových i středových květů stejně utvářené, často velmi drobné, válcovité nebo obvejcovité, zpravidla chlupaté; chmýr různě utvářený, někdy jen šupinovitý nebo chybí.

86 *Telekia*

T: 1. Doup. pah. (Vintřívov, zámecký park), 2a. Žatec. Pohří (Krásný Dvůr), 3. Podkruš. pán. (Horní Litvínov; Červený Hrádek, zámecký park), 6. Džbán (Ročov), 7b. Podřip. tab. (Roudnice nad Labem), 8. Čes. kras (Trubská), 9. Dol. Povlt. (Roztoky u Prahy, Roztocký háj), 15b. Hrad. Pol. (Smířice), 16. Znoj.-brn. pah. (Brno), 17b. Pavl. kop. (Perná), 20b. Hustop. pah. (Koryčany), 21b. Hornomor. úv. (Hulín). – M: 23. Smrč. (Skalná), 25a. Krušn. podh. vl. (Litvínov), 28a. Kynšp. vrch., 28c. Mnich. had. (Sítiny), 31a. Plz. pah. vl., 32. Křivokl. (často zplanělý), 34. Plán. hřeb., 35d. Břez. Podbrd. (Drahenice), 37a. Hor. Poot., 38. Bud. pán. (Hluboká nad Vltavou, zámek Ohrada), 40a. Pís.-hlub. hřeb., 41. Stř. Povlt. (často), 42a. Sedlč.-milev. pah. (Tvoršovice; Olbramovice), 42b. Táb.-vlaš. pah. (Vlašim, zámecký park), 43a. Čert. břem. (Podchýšská Lhota), 46a. Děč. Sněž. (Antonínov), 46c. Růžov. tab. (Růžová), 48b. Liber. kotl. (Liberec), 50. Luž. hory, 52. Ral.-bez. tab. (Bělá pod Bezdězem), 53a. Českolip. kotl. (Česká Lípa, nádraží), 55. Čes. ráj (Turnov), 59. Orl. podh. (často), 60. Orl. opuky (Kostelec nad Orlicí; Doudleby nad Orlicí), 62. Litomyš. pán. (Kosofín), 63. Českomor. mezih. (na více lokalitách ve fyt. p.: c., d., f., i., j.), 64a. Průh. ploš. (Průhonice, Průhonický park, zplanělý podél Botiče; Rozkoš u Průhonic; Praha-Chodov), 66. Hornosáz. pah. (Ledeč nad Sázavou, zámecký park), 67. Českomor. vrch., 68. Mor. podh. Vysoč. (Řícmanice), 69. Želez. hory, 71. Drah. vrch. (Kofenec), 74a. Vidn.-osobl. pah. (Mikulovice), 74b. Opav. pah. (Dubnice; Komárov u Opavy), 75. Jes. podh. (Libavice; Milotice nad Opavou), 76a. Mor. brána vl. (Rusava; Nový Jičín), 77b. Liten. vrchy (Zdislavice), 77c. Chřiby (Cetechovice, chata Vičák), 80a. Vset. kotl. (Rožnov pod Radhoštěm), 81. Host. vrchy (Rajnochovice), 84a. Besk. podh. (Vendryně; Frýdlant nad Ostravicí). – O: 85. Kruš. hory, 88. Šum. (často zplanělý), 92a. Jiz. hory les. (Fojtka), 93a. Krk. les. (Rokytnice nad Jizerou), 95a. Čes. hřeb. (roztr.), 97. Hr. Jes. (Dolní Údolí).

Celkové rozšíření: Původní v horách j. a v. Evropy (od Karpatského oblouku na severu po Apeninský poloostrov na jihu), s. Anatólie a na Kavkazu. Zplaňující, místy až zdomácnělý v různých částech Evropy od Velké Británie až po sz. část evropského Ruska. – Mapy: JÄGER 1976:41; MEUSEL et al. 1992:468.

Význam: Zvláště v zámeckých parcích a v okolí horských osad často pěstován jako okrasná rostlina. Snadno zplaňuje a může nepříznivě ovlivnit druhové složení přirozené vegetace. Při dotyku vyvolává alergickou reakci na pokožce citlivých osob.

Tab. 4: 1 *Pulicaria vulgaris*. – 2 *Telekia speciosa*, 2a – dolní list. – 3 *Buphthalmum salicifolium*. – 4 *Antennaria dioica*, 4a – samičí květ, 4b – oboupohlavný květ.

82 *Pulicaria*

[TAB. 4] 83